स्यात् तथात्रापि । विशेषयोः कार्यकारणभावतुल्यवित्ति-
वेद्य एव सामान्ययोस्तथाभाव इति चेत् न प्रत्यक्षेण
विशेषग्रहे योग्यत्वात् सामान्यमपि भासते । प्रकृते च
कार्यविशेषेण कारणविशेषोऽनुमितो न सामान्यमिति न
युगपदुपस्थितिः । अथ विशेषयोः कार्यकारणभावात्
सामान्ययोरपि तथात्वमवधारयतीति चेत् तर्हि विशेषयोः
कार्यकारणभावावगमः प्राथमिक इति तन्मूलकः प्रथमं
कार्यान्वितपदविशेषशक्तिग्रह एव स्यात् निष्प्रयोजन-
कत्वेनानन्तरानुमितौ मानाभावात् । यच्चोक्तं प्रवृत्तिकारण-
तयोपस्थितं कार्यान्वितज्ञानमपहायान्वितज्ञानं कल्पयित्वा
तत्र शक्तिकल्पनमयुक्तम् उभयथा गौरवादिति तन्न कार्या-
न्वितज्ञानेऽन्वितज्ञानत्वस्य सत्त्वात् तद्बाधकत्वाच्च तस्य ।
अतस्तत्रैव शक्तिग्रहो न कार्यत्वांशेऽपि । अतएव घटवद्-
भूतलज्ञाने भूतलज्ञानत्वमपीति तद्भिन्नं तज्ज्ञानमभाव
व्यवहारकारणं त्वया स्वीकृतम् । अस्त्वेवं किन्तु तदुपस्थिता-
वप्यन्वितज्ञानत्वं न विषय इति तस्योपस्थित्यन्तरं कल्प्य
मिति चेत् न कार्यान्वितज्ञानेऽन्वितज्ञानत्वं विशेष्यमिति
तदुपस्थितौ तस्यापि विषयत्वात् विशिष्टज्ञानसामग्रीतो
विशेष्यभानावश्यम्भावात् । अन्यथान्यज्जातिज्ञानमन्यच्च
जातिविशिष्टज्ञानमिति व्यक्तिज्ञानमपहाय जातिज्ञानं
क्वापि नोपस्थितमिति न तव जातिरेव पदार्थः स्यात् ।
जातेः केवलोपस्थितौ च न व्यक्तिसमानसंवित्वेद्यत्वम् ।
अथ जातिविशिष्टज्ञानोपस्थितेर्व्यक्तिज्ञानविषयत्वेऽपि गौर-
वात्, व्यक्तेरनन्यलभ्यत्वाच्च जातिविशिष्टज्ञानत्वं न शक्य-
तावच्छेदकं किन्तु जातिज्ञानत्वं लाघवादिति चेत् तर्हि
तुल्यम् । न च युगपदुपस्थितौ लाघवावतारः । नचात्र युग-
पदुपस्थितिरिति वाच्यम् विशिष्टज्ञानस्य विशेष्यविषयकत्व-
नियमात् । किञ्च ममेदं कार्यमिति ज्ञानं साक्षादुपपादकं
प्रवृत्त्या स्वकारणत्वं नानुमितमतस्तत्र शक्तिं गृह्णीयात् ।
साक्षादुपपादकविषयत्वात् कल्पनायाः, ममेदं कार्यमिति
ज्ञाने तस्य साक्षादुपपादकत्वात् । अथेदं कार्यमिति
ज्ञानशक्त्यैव परम्परयानुमानद्वारा ममेदं कार्यमिति
ज्ञानसम्भवादन्यलभ्यत्वेन न तत्र शक्तिकल्पनमिति तर्ही-
तरान्वितज्ञानशक्त्यैव कार्यवाचकपदसमभिव्याहारेण कार्या-
न्वितज्ञानसम्भवादन्यलभ्यत्वेन न तत्र शक्तिकल्पनमिति
तुल्यम् । नन्विदं कार्यमिति ज्ञानं साक्षादेव प्रवर्त्तकं
कर्त्तव्यताप्रयोजकयावदशेषविशेषणस्य स्वगतत्वप्रतिसन्धानं
सहकारि तेन नातिप्रसङ्गः न च सहकारिविलम्बेन
कार्यानुत्पादे साक्षात्साधनत्वं निवर्त्तत इति चेत् न
लाघवेन ममेदं कार्यमिति ज्ञानादेव प्रवृत्तेः । यथा च
भविष्यद्विषया कार्यतानुमितिस्तथोक्तमधस्तात् । अपि च
यादृशस्य पुरुषस्याविगीतकृतिसाध्यमिदं तादृशोऽहमिति
धीर्न प्रवृत्तिहेतुः कृतक्रियमाणविषयकृतिसाध्यताज्ञानस्य
सिद्धविषयस्यासिद्धविषयेच्छानुत्पादकत्वात् इच्छायाः
स्वप्रकारकधीसाध्यत्वेन कृत्या साधयामीतीच्छायाः स्व
कृत्यनन्तरभविष्यत्तारूपकृतिसाध्यताधीजन्यत्वाच्च । अपि
चास्तु प्रथमं कार्यान्वितज्ञाने वाक्यस्य साक्षात्कारण-
ताबोधात् तत्र शक्तिग्रहः तथापि पश्चादावापोद्धारेण
पदविशेषस्येतरान्वितस्वार्थज्ञाने शक्तिं कल्पयति लाघवात्
न तु कार्यत्वांशेऽपि गौरवात् अन्यलभ्यत्वाच्च । नचैवं
प्रथमं प्रवृत्तस्य साक्षात्कारणताबोधकस्य तन्मूलककार्यान्वि-
तशक्तिग्रहस्य च बाधः स्यादिति वाच्यम् इष्टत्वात् अन्यथा
सिद्धिमपहरतो हि बालस्य स (बाधः) भूत इति तस्याबल-
वत्त्वात् गौरवान्यलभ्यत्वतर्कसहकृतप्रमाणजन्यत्वेनोत्तरस्य बल-
वत्त्वात् नचोपजीव्यबाधान्न तथा प्रत्येतीति वाच्यम् उप-
जीव्यत्वे मानाभावात् दैवाद्धि प्रथमं तद्वृत्तं न तु पद-
विशेषशक्तिग्रहे तस्य हेतुत्वम् तेन विनापि तत्सम्भवात् ।
न च प्राथमिकत्वेन बलवत्त्वं, व्यभिचारात् । नापि सर्व्वैः
प्रथमं प्रतीयमानत्वेन बलवत्त्वम् । सर्व्वेषां शरीराहं-
प्रत्यये, चन्द्रतारकादिपरिमाणस्य सर्वैरल्पत्वग्रहे च व्यभि-
चारात् । अतएव पूर्वकल्पनातः कल्पनान्तरप्रसङ्गः
स्यादिति निरस्तम् । यत्रानन्यथासिद्धतयोपजीव्यतया वा
बलवत्त्वं पूर्व्वकल्पनायास्तत्र तथात्वात् । किन्तु प्रथमं
कार्यान्वितज्ञाने वाक्यस्य साक्षात्परम्परोदासीनं कारण-
त्वमात्रं गृह्यते न तु विशेषोऽपि उपायस्यान्वयव्यति-
रेकादेरुभयविशेषसाधारणत्वेन तत्सांशयिकत्वात् । उत्स-
र्गोऽपि बाधकाभावनिश्चयसहकृतो निश्चायकः । नचाऽ-
न्यलभ्यत्वस्य बाधकस्याभावमापाततः स्वतो दर्शनमात्रेण
बालो निश्चेतुमर्हति अतएव प्रामाण्यस्योत्सर्गिकत्वेऽपि
बाधकाभावनिश्चयादेव निश्चयः । अन्यथा प्रमाऽप्रमा वा
साक्षात्परम्परासाधनं वेति संशयः क्वापि न स्यात् ।
यच्च हर्षहेतूनां बहूनां सम्भवादित्यादि तन्न स्वतो गृहीत
हर्षहेतुस्तनपानादेर्बाधावतारादन्यस्य हर्षहेतोरग्रहात् ।
उपस्थितत्वादुपपादकत्वाच्च पुत्रजन्मज्ञानस्यैव हर्षहेतुत्वेन
कल्पनात् । अन्यप्रियज्ञानं हर्षकारणं भविष्यतीति
शङ्कायां कथमेवमिति चेत् एवन्तर्हि कार्यान्वितज्ञानेऽपि